

ШКІЛЬНА СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧА ГАЛУЗЬ І ПРЕДМЕТНО-МЕТОДИЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ СУСПІЛЬСТВОЗНАВСТВА В РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ (ПОЧАТОК 90-Х РР. – ДО СЬОГОДЕННЯ)

Анна Старе

Стаття присвячена аналізу концептуальних засад розвитку шкільної суспільствознавчої галузі часів розбудови незалежної української держави та процес модернізації підготовки майбутнього вчителя суспільствознавства. Автор окреслює коло завдань, що стоять на разі перед вищою педагогічною освітою в контексті переходу підготовки вчителя на умовах ступеневої освіти й інновацій у середній школі.

Ключові слова: суспільствознавча освіта, предметно-методична підготовка.

ШКОЛЬНАЯ ОБЩЕСТВОВЕДЧЕСКАЯ ОТРАСЛЬ И ПРЕДМЕТНО-МЕТОДИЧЕСКАЯ ПОДГОТОВКА БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ ОБЩЕСТВОВЕДЕНИЯ В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ УКРАИНЫ (НАЧАЛО 90-Х ГГ. – ДО НЫНЕШНЕГО ВРЕМЕНИ)

Анна Старе

Статья посвящена анализу концептуальных основ развития школьной обществоведческой отрасли времен развития независимого украинского государства процессов модернизации подготовки будущего учителя обществоведения. Автор очерчивает круг заданий, которые стоят на данный момент перед высшей педагогическим образованием в контексте перехода подготовки учителя на условия уровневого образования и инноваций в средней школе.

Ключевые слова: обществоведческое образование, предметно-методическая подготовка.

SCHOOL SOCIAL SCIENCE INDUSTRY AND IN-METHODICAL PREPARATION OF FUTURE TEACHER OF SOCIAL SCIENCE IN THE YEARS OF INDEPENDENCE OF UKRAINE (BEGINNING 90TH - TO NOW)

Anna Starye

The article is sanctified to the analysis of conceptual bases of development of school social science industry of times of development of the independent Ukrainian state and processes of modernisation of preparation of future teacher of social science. An author outlines the circle of tasks that stand now before higher pedagogical education in the context of transition of preparation of teacher on the terms of step education and innovations in middle school.

Key words: social science education, subject methodical preparation.

Сучасний зміст на концептуально нових засадах гуманізму, демократії, реалізації компетентнісного та особистісно-орієнтованого підходів шкільна суспільствознавча галузь й предметно-методична підготовка майбутнього вчителя суспільствознавства почали набувати з отриманням Україною статусу незалежної держави.

Молода українська держава відмовившись від марксистських ідеологічних засад, довго не могла сформулювати національну ідею, визначити пріоритети світоглядної освіти. Багаторічний вакуум призвів до пасивності та інертності підростаючого покоління, у середовищі якого почали

домінувати споживацькі та індивідуалістські мотиви, прагнення.

Суспільство потребувало від шкільної суспільствознавчої освіти підготовки молоді, що вміє критично мислити, приймати рішення, відповідати на виклики часу, компетентної та мобільної на сучасному ринку праці, уміти співпрацювати, з чіткою громадянською позицією, здатної до самоосвіти, самооцінювання, орієнтації в сучасних інформаційно-комунікаційних технологіях, саморозвитку та навчання впродовж життя, ефективно здійснювати майбутню професійну діяльність [5].

За цих умов держава визнала за необхідне запровадити суспільствознавчі курси, покликані сформувати світоглядну та політичну культуру підростаючого покоління. Завдання цих курсів – забезпечення світоглядної підготовки, необхідної для свідомого вибору життєвої позиції, що характеризується такими людськими якостями, як гуманізм, суспільна активність, національна свідомість, соціальна відповідальність, активна громадянська позиція [11].

Саме ці суспільні й державні орієнтири вплинули на характер та зміст нововведень у шкільній суспільствознавчій галузі.

До інновацій в шкільній галузі «Суспільствознавство» кінця ХХ – початку ХХІ ст. за процесуальною основою відносять:

- *методологічні* (побудова шкільних стандартів із дисциплін за компетентісним та особистісно орієнтованим принципами навчання, зміна акцентів у закономірностях побудови навчального процесу в бік учіння, нові принципи побудови змісту світоглядних дисциплін);
- *структурні* (формування чітких освітніх напрямків суспільствознавчої освіти:

історичного, правового, економічного, філософського, етичного, громадянознавчого, українознавчого);

- *змістові* (у змісті дисциплін суспільствознавчої галузі представлена багатовекторність й інтегративність знань із різних наук: філософії, історії, правознавства, політології, соціології, психології, економіки, етики, естетики, культурології та інших, що в основі своїй повинно сформувати світогляд сучасного громадянина України, Європи, світу);
- *операційно-технологічні* (використання новітніх педагогічних технологій, інтерактивних методів навчання з використанням інформаційних технологій, програмні засоби навчального та наукового призначення, новітні програми, підручники, посібники, методичні матеріали нового покоління (державні та альтернативні), у тому числі – електронні; введення 12-бальної системи оцінювання учнівських компетенцій, перехід школи на 12-річне навчання, профільну школу й, пов'язані з цими явищами, розробку і запровадження новітніх дидактичних моделей та технологій профільного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах) [4].
- *ціннісно-мотиваційні*, викликані зміною парадигми навчання на особистісно орієнтовану (цінності особистості – право на свободу думки, висловлювань, плюралізм думок, зіткнення на уроці різних позицій учнів, авторів підручників; мотиви само-

пізнання, самовизначення, саморозвитку, самореалізації).

За джерелом походження інновації в суспільствознавчій освіті розподіляються на:

- *ідеологічні (системні)* як ті, що викликані оновленням свідомості, віяннями часу та є першоосновою решти всіх інновацій (наприклад, демократичні засади шкільних суспільствознавчих курсів);
- *нормативно-адміністративні*: рішення, що приймаються керівниками різних рівнів та сприяють ефективному функціонуванню всіх суб'єктів освітньої діяльності (базовий стандарт освіти, навчальні плани та програми суспільствознавчих курсів тощо);
- *загальнометодичні*: до них відноситься впровадження в шкільну практику нетрадиційних педагогічних технологій, універсальних за своєю природою, оскільки їх використання можливе в будь-якій освітній галузі (наприклад, інтеракція, проектна, дослідницька діяльність тощо);
- *внутрішньопредметні*, тобто інновації, що реалізуються в середині предмета, зумовлені специфікою його викладання: поява українознавчого, громадянознавчого курсів як варіативних; курсів духовного спрямування за згодою батьків.

У 2000–2003 рр. для основної і старшої школи було визначено перелік суспільствознавчих дисциплін варіативної та інваріативної частин і поряд із традиційними предметами – історія, основи правознавства, запроваджено етику, економіку, філософію, громадянську освіту [7, с.12–17]. Передбачався перехід до вивчення кількох предметів суспільствознавчого циклу впродовж усіх років навчання учнів у школі. Зокрема, молодша школа

має освітню галузь «Людина і світ», п реалізується з допомогою курсу «Навколишній світ», «Я і Україна «Зростаємо громадянами» [12].

У 2004 р. Міністерство освіти і науки України затвердило наказ № 27 «Державні стандарти базової і повної середньої освіти» [6], де висвітлені необхідні знання і вміння в освітній галузі «Суспільствознавство», що передбачає досягнення учням визначених результатів навчальної діяльності.

Зміст шкільної суспільствознавчої галузі початку ХХІ століття представлено такими курсами, як «Історія України», «Всесвітня історія», «Основи правознавства», «Етика», «Основи філософії», «Основи економіки», «Людина і суспільство», «Громадянознавство», що дозволяють формувати в учня ті чи інші компетенції [10].

З метою формування в дітей та молоді високоморальних якостей ціннісних орієнтирів Міністерство освіти і науки України започаткувало з 1992 року в багатьох школах України вивчення курсів духовно-морального спрямування (за вибором та ті, що вивчаються факультативно).

Сьогодні шкільне суспільствознавство є комплексом навчальних дисциплін, що мають на меті закласти у свідомості учнів основи історичних, філософських, культурологічних, правових, економічних, політологічних, громадянознавчих знань.

Нормативно-правові документи, освітні стандарти, спираючись на соціальне замовлення, орієнтують на стратегічні завдання: формування компетентної особистості, озброєної знаннями, досвідом та системою ціннісних орієнтацій для ефективного функціонування в соціумі. Тому актуальною залишається проблема оновлення змісту шкільної суспільствознавчої освіти відповідно до європейських освітніх тенденцій, а саме: толерантності, полікультурності, релігійної багатоманітності, усвідомлення національної ідентичності та

взаємозалежності націй на європейському просторі тощо.

Потреба в трансформації змісту освіти взагалі – суспільствознавчої зокрема акцентує увагу на результатах навчання, причому їх показником є не тільки сума засвоєної інформації, а здатність людини успішно реалізовувати власні життєві цілі та пріоритети. Перед системою загальної середньої освіти суспільство ставить завдання – сформувати компетентного громадянина, спроможного активно та відповідально діяти в політико-правовому, соціальному, економічному, культурному просторі держави.

Новацією 2010/2011 навчального року став початок переходу старшої школи на профільне навчання, яке передбачає поглиблене і професійно зорієнтоване вивчення циклу споріднених предметів. Згідно з Концепцією профільного навчання в старшій школі, затвердженою наказом Міністерства освіти і науки України від 11.09.09 № 854, профільне навчання у 10–11 класах здійснюється за напрямками: суспільно-гуманітарним, філологічним, художньо-естетичним, природничо-математичним, технологічним, спортивним. За основними напрямками профілізації визначені навчальні профілі.

Належне викладання шкільного суспільствознавства в основній школі та в системі допрофільного і профільного навчання потребує підготовки фахівців, яким притаманний високий рівень предметно-методичної компетентності в галузі людинознавства і спілкування, що забезпечує адекватне відображення реальності, які мають власну думку щодо явищ дійсності та вміють її висловлювати, мають знання й уміння, необхідні для формування духовності та громадянських якостей в учнів.

Аналіз навчальних планів, програм, підручників і навчальних посібників із методичних дисциплін підготовки майбутнього вчителя суспільствознавства в ретроспективному зрізі, вивчення впливу суспільно-політичних відносин у країні на рівень і зміст української

вищої педагогічної освіти, аналіз організації навчально-виховного процесу свідчать про значне відставання на сучасному етапі методичної підготовки вчителя-суспільствознавця від вимог нового часу, викликаних серйозними демократичними процесами в країні, зміною світоглядних позицій українського суспільства, відкритістю системи освіти, її пошуками гуманітарної основи й необхідністю формування предметно-методичних компетентностей учителя-суспільствознавця.

Недоліки в методичній підготовці вчителя суспільствознавства стосуються: 1) її цілей; 2) структури; 3) змісту методики викладання суспільствознавчих курсів; 4) методик і технологій навчання й організації відповідної педагогічної практики; 5) організації самостійної діяльності майбутнього вчителя-суспільствознавця.

Після здобуття незалежності в суверенній Україні почала формуватися власна філософія й політика в галузі вищої освіти [1], зорієнтована на досягнення світового рівня, відродження самобутнього національного характеру, докорінне оновлення змісту, методик навчання, примноження інтелектуального потенціалу країни, формування світогляду вчителя й учня.

Науковий аналіз основних тенденцій розвитку методичної підготовки, виявлення негативних явищ, що накопичувалися впродовж останніх років, об'єктивних і суб'єктивних чинників і причин, що зумовили певне відставання цієї підготовки, її невідповідність вимогам школи, учителів в умовах динамічного суспільства, дозволили на початку 90-х рр. і до недавня обґрунтувати науковцям (Т. Бакка, К. Баханов, А. Булда, В. Комаров, Т. Ладиченко, О. Пометун, І. Смагін) нові шляхи і засоби вдосконалення методичної підготовки студентів-суспільствознавців педагогічних спеціальностей на засадах критичного переосмислення всього накопиченого досвіду, глибокого

аналізу багаторічної практики викладання предметної методики, визначення того, що зберігає своє значення, а що має бути змінено або оновлене під впливом нових тенденцій і процесів.

Для вчителя суспільствознавства предметно-методична підготовка повинна вмещувати перелік необхідних спеціальних дисциплін, елементи інформації яких інтегруються у відповідні шкільні курси. А суттєвими особистісними характеристиками його предметно-методичної компетентності повинні бути світоглядно-методологічні знання [14], суспільна й особистісна орієнтована спрямованість [16], соціально важливі ціннісно-мотиваційні потреби, загальнолюдські моральні якості [9], громадянські орієнтації [13], суспільна активність і обізнаність із подіями світового й місцевого життя. Важливим є також прагнення до пошуку інноваційних шляхів розв'язання важливих проблем держави, суспільства й особистості [8].

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що в сучасних умовах виникають нові вимоги до підготовки майбутнього вчителя суспільствознавства, суть якої полягає в осмисленні та вивченні досвіду суспільствознавчої освіти, аналізі здобутків і труднощів відповідної методичної підготовки майбутнього вчителя-суспільствознавця, проектуванні шляхів їх подолання, прогнозуванні результатів і наслідків у педагогічному процесі, виборі оптимальних педагогічних технологій та конструюванні навчальних програм із підвищення рівня предметно-методичних компетентностей педагога.

Перед системою вищої педагогічної освіти постає завдання підготовки вчителя – фахівця суспільствознавчого профілю, спроможного на подальше поглиблення фундаментальної освіти, наближення навчального процесу до дослідницької та практичної діяльності. Його підготовка має передбачати оптимальне поєднання теоретичних знань і творчих здібностей майбутніх учителів, що

дозволило б їм після закінчення ВІ ефективно викладати, самостійно підвищувати рівень своєї освіченості професійної підготовки в галу суспільствознавства, орієнтуватися потоці суспільно-політичної, психолог педагогічної, методичної інформації обсяг якої постійно збільшується [3].

До організаційно-педагогічних вимог, що забезпечують високу якість підготовки вчителя суспільствознавчої дисциплін у контексті інноваційних процесів в освіті, на нашу думку, слід віднести:

- розробку і дотримання нормативно-правового забезпечення процесу формування предметно-методичних компетентностей майбутнього вчителя-суспільствознавця в контексті ступеневої освіти;
- чітке планування й організацію навчально-виховного процесу студента згідно з кредитно-модульною технологією навчання;
- створення необхідного навчально-методичного забезпечення;
- контроль із боку кафедр з реалізацією освітньо-професійної програми та координація зусиль у цьому аспекті діяльності;
- відповідне умовам кредитно-модульної організації навчання та сучасного інформаційного простору матеріально-технічне забезпечення;
- належне кадрове забезпечення;
- науково-дослідна робота викладачів і студентів в аспекті їх підготовки до майбутньої інноваційної професійної діяльності;
- формування активної життєвої позиції молоді в поєднанні з розумінням спільної європейської належності засобами позааудиторної роботи;
- збільшення уваги на допрофесійну підготовку

забезпечення високого рівня підготовки абітурієнтів;

- вивчення ринку праці для майбутніх випускників та перспектив його розвитку (зв'язки: школа – університет).

Упродовж 1995-2004 рр.

Міністерство освіти і науки України на основі міжнародних документів з питань демократії, гуманізації в галузі освіти і прав людини здійснило ряд масштабних заходів щодо створення нової нормативно-правової бази національної вищої освіти України. Прийнятий в Україні комплекс правових документів пройшов апробацію на міжнародному рівні та визначив ідеологію реформування освітньої галузі.

У 2001 році вступив у дію «Комплекс нормативних документів для розробки складових системи стандартів вищої освіти». Цим документом регламентуються нові вимоги до вищої освіти і професійної підготовки фахівців у вищому навчальному закладі, що обумовлені ідеями і принципами ступеневої освіти в Україні [15, с. 6].

Отже, реформи, які були проведені у 90-х роках ХХ ст., стали першим та дуже важливим кроком на шляху до найсуттєвіших змін у системі вищої педагогічної освіти України, які ми можемо спостерігати на цей момент. Але жодні реформи не призведуть до очікуваних результатів, якщо не будуть послідовними й систематичними.

Проведені дослідження й аналіз практики дозволив виявити низку недоліків у предметно-методичній підготовці майбутнього вчителя-успільствознавця початку ХХІ століття, серед них:

- обмеженість традиційних методик формування майбутньої інноваційної діяльності студентів у рамках існуючої системи підготовки,
- слабе врахування сучасних вимог середньої та вищої школи;
- відсутність ґрунтовних досліджень із теоретичних і

практичних аспектів формування предметно-методичної компетентності студентів на основі їх науково-дослідницької діяльності в умовах уривкованості в навчальний процес середньої школи інтегративних курсів, нової системи оцінювання; педагогічних технологій, комп'ютерного програмування;

- неформованість у майбутніх учителів потреби в інноваційній реалізації власного наукового, творчого й інтелектуального потенціалу як основи забезпечення формування висококомпетентного й конкурентноспроможного фахівця й зокрема навичок системної самостійної роботи;
- слабка матеріально-технічна база ВНЗ, що не дозволяє викладачу вчасно і в достатній кількості тиражувати необхідну навчальну документацію (ІНДЗ, МКР тощо);
- недостатня інформаційно-комп'ютерна підготовка науково-педагогічних кадрів, що гальмує роботу щодо створення навчально-методичних комплексів за умовами КМС та занесення відповідної інформації на веб-сторінки.

Практично всі психолого-педагогічні інновації в шкільній суспільствознавчій галузі реалізуються: у *змісті* навчання й виховання учнів через уведення державного стандарту; створення навчальних планів і програм, підручників, навчальних посібників; розробку нової системи оцінювання навчальних досягнень учнів; у *формах, методах і технологіях* навчання з появою дистанційної форми навчання, пріоритетністю діалогових, діагностичних, активних та інтерактивних методів навчання і виховання; запровадження таких альтернативних навчально-виховних технологій, як модульно-

розвивальна, диференційована, індивідуально-орієнтована, алгоритмізована, проектна, рейтингова; в організаційній структурі галузі з появою профільного та допрофільного навчання.

Завдання вчителя – бути компетентним у роботі з учнем в умовах інноваційного освітнього середовища. А компетентність педагога останні роки визначається його готовністю до впровадження інновацій [8], а саме: усвідомленням смислу і цілей освітньої діяльності в контексті актуальних педагогічних проблем сучасної школи; осмисленою, зрілою педагогічною позицією; умінням по-новому формулювати освітні цілі з предмета, певної методики, досягати й оптимально переосмислювати їх під час навчання; здатністю вибудувати цілісну освітню програму, яка б ураховувала індивідуальний підхід до учнів, освітні стандарти, нові педагогічні орієнтири; співвіднесенням сучасної йому реальності з вимогами особистісно-орієнтованої освіти; коригуванням освітнього процесу за критеріями інноваційної діяльності; здатністю бачити індивідуальні здібності учнів й навчати відповідно до їх особливостей; умінням продуктивно, нестандартно організувати навчання й виховання, тобто забезпечити творення дітьми своїх результатів і, використовуючи інноваційні технології, стимулювати їхній розвиток; володінням технологіями, формами і

методами інноваційного навчання, як передбачас вміння на основі особистої досвіду та мотивів вихованців бут співтворцем мети їхньої діяльності зацікавленим і компетентним консультантом і помічником співвіднесенні мети з результатом використанні доступних для вихованців форм рефлексії та самооцінок здатністю бачити, адекватно оцінювати стимулювати відкриття та форму культурного самовираження учнів умінням аналізувати зміни в освітній діяльності, розвитком особистісних якостей школярів; здатністю особистісного творчого розвитку рефлексивної діяльності; усвідомлення значущості, актуальності власних інноваційних пошуків і відкриттів.

Наразі метою підготовки вчителів суспільствознавця є формування й предметно-методичної компетентності до здійснення державної інноваційної стратегії в шкільній суспільствознавчій галузі: створення в майбутній професійній діяльності сприятливих умов для розвитку освітнього дидактичного, виховного, управлінського компонента навчального процесу суспільствознавчих дисциплін. За реалізації вказаної мети, сучасна система вищої освіти при переході до двоступеневості повинна враховувати фактори динаміки, змінності, якісного кількісного переходу з одного стану в інший.

Література

1. Андрущенко В. П. Історія соціальної філософії: (західноєвропейський контекст) // В. П. Андрущенко. – К. : Тандем, 2000. – 472 с.
2. Андрущенко В. П. Роздуми про освіту : Статті. Наріжжя / В. П. Андрущенко. – К. : Знання України, 2005. – 738 с.
3. Бакка Т. В. Підготовка студентів до викладання суспільствознавчих дисциплін середніх загальноосвітніх навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» // Т. В. Бакка. Інститут педагогіки АПН України. – Київ : 2008. – 21 с.
4. Баханов К. О. Інноваційні системи, технології та моделі навчання історії в школі : монографія / К. О. Баханов. – Запоріжжя : Просвіта, 2004. – 328 с.
5. Баханов К. О. Навчання історії в школі : інноваційні аспекти / К. О. Баханов. – Х. : Основа, 2005. – 126 с.

6. Державний стандарт базової і повної середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 14.01.04 № 24.

7. Дятлова О. Суспільствознавство як інтегрована дисципліна у програмі української школи 20 – 30 років / О. Дятлова // Історія в школах України, 2000. – С.12 – 17.

8. Клокар Н. І. Психолого-педагогічна підготовка вчителя до інноваційної діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. / Н. І. Клокар. – К., 1999. – 227 с.

9. Ковальчук В, Ю. Професійна та світоглядно-методологічна підготовка сучасного вчителя : модернізаційний аналіз // В. Ю. Ковальчук. – Київ-Дрогобич : Коло, 2004. – 264 с.

10. Компетентнісний підхід у сучасній українській освіті : світовий досвід та українські перспективи / За заг. ред. О. Овчарук. – К., 2004.

11. Ладиченко Т. В. Суспільствознавство : методичний посібник для вчителів / Ладиченко Т. В., Бакка Т. В., Желіба О. В. – К : Аконт, – 2005. – 154 с.

12. Ладиченко Т. Суспільствознавча освіта в школі // Т. Ладиченко, Т. Бакка // Історія в школах України, 2003. – с. 21 – 23.

13. Луговий В. І. Педагогічна освіта в Україні : структура, функціонування, тенденції розвитку / В. І. Луговий ; за заг. ред. акад. О. Г. Мороза. – К. : МАУП, 1994. – 96 с.

14. Лутай В. С. Філософія сучасної освіти : навчальний посібник / В. С. Лутай. – К. : Центр "Магістр-S", 1996. – 256 с.

15. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес : матеріали до першої лекції / Уклад. М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, К. М. Левківський, О. В. Сухарніков ; відп. ред. М. Ф. Степко. – К. : Вид. центр МОН України, 2004. – 24 с.

16. Скиба В. Суспільствознавчі дисципліни : концепції викладання / В. Скиба // Одна школа – 1997.

Старева А. М. Підготовка майбутнього вчителя історії до реалізації особистісно орієнтованого навчання : автореф. ... дис. канд. пед. наук : спец. 3.00.04. / А. М. Старева. – К., 2003. – 20 с.